

ד. פנייה לה' נוכח עצמים שבהם מתגלית הנהגתו הניסית (ג)

אָבֵל (שם) "אֲדֹנָי" הַנִּכְתָּב⁵⁰ אָלֶּף דָּלֶת נוּן יוֹד - הָרִי הוּא כְרָמֹז (=כפנייה והצבעה) אֶל דָּבָר (כלשהו, כאילו הוא אדוני), אֶף עַל פִּי שְׂבָאָמֶת הוּא (=הקב"ה) מְרוֹמֵם מִן הָרָמֹז (=ההצבעה עליו), כִּי הָרָמֹז הוּא לְצַד מְסִים (ואילו ה' אינו שוכן שכינת מקום בשום מקום, אלא רק שכינת מעלה והנהגה).

וַיֵּשׁ שְׂרוּמְזִים (בשם זה) אֶל הַדְּבָרִים הַנִּפְעָלִים מִמֶּנּוּ⁵¹, הַמְשֻׁמָּשִׁים לוֹ שְׂמוּשׁ רֵאשׁוֹן (=מונהגים על ידו בהנהגה ישירה⁵²). כְּמוֹ שְׂרוּמְזִים (=שמצביעים) אֶל הַשֶּׁכֶל וְאוֹמְרִים שֶׂהוּא בָּלָב אוֹ בַמַּח, וְאוֹמְרִים 'הַשֶּׁכֶל הַזֶּה' וְהַשֶּׁכֶל הַהוּא', וְאִין רָמֹז בְּאֵמֶת אֶלָּא אֶל מָה שֶׁנִּגְדָּר בְּמָקוֹם (והשכל הרי אינו תופס מקום). וְאֶף עַל פִּי שְׂכָל הָאִיבָרִים מְשֻׁמָּשִׁים לְשֶׁכֶל, הָרִי זֶה בְּמַצוּעַ (באמצעות) הַלָּב אוֹ הַמַּח⁵³, וְאֶל כָּלִיו הָרֵאשׁוֹן רוּמְזִים שֶׂהַשֶּׁכֶל שָׁם. כֶּךָ (כשרוצים לפנות אל ה') רוּמְזִים אֶל הַשָּׁמַיִם (=העולם הרוחני), מִפְּנֵי שֶׁהֵם כָּלִי מְשֻׁמָּשׁ (=המונהג) בְּרָצוֹנוֹ גְּרִידָא בְּלִי סְבוּת אַחֲרוֹת (כגון חוקי טבע) מְמַצְעוֹת בִּינֵיהֶם, וְאִין רוּמְזִים אֶל דָּבָר מֵהַמְרַכְּבִים, מִפְּנֵי שֶׁהֵם כָּלִים מְשֻׁמָּשִׁים בְּמַצוּעַ סְבוּת אַחֲרוֹת מִשְׁתַּלְשָׁלוֹת עַד אֲלֵיו, כִּי הוּא סְבַת הַסְּבוּת. וְלִכֵּן יֵאָמֵר: "הַיֵּשְׁבִי בְּשָׁמַיִם" (תהלים קכג,א), "כִּי הָאֱלֹהִים בְּשָׁמַיִם" (קהלת ה,א). וַיֵּשׁ שִׁיאָמֵר עַל דֶּרֶךְ הַעֲבָרָה (=ההשאלה):

הערת - ילמד עניים דרכו

- 50 בשונה מהשימוש בשם זה לביטוי שם הוי"ה.
- 51 במבט ראשון, הפנייה לה' כשמכוונים אל לוחות הברית בשם "אדוני" נראית כהגשמה, כאילו אנו פונים ללוחות. אולם באמת דווקא הפנייה הישירה לה' בשם "אדני" יש בה הגשמה, שהרי אין הוא נמצא במקום כלשהו שאליו אותו אדם פונה. לאחר שאדם מבין שאין הקב"ה שוכן פיזית במקום מסוים, אלא יש רק "הופעה" שלו על ידי דבר מסוים שנברא על ידי ה' בעצמו, אזי הפנייה אל ה' נעשית בכיוון אותו דבר שבו מתגלים מעשה ה' והשגחתו הישירה. לכן עם ישראל השתחוה לנוכח הענן, ואנו משתחווים היום לכיוון ירושלים והמקדש או לנוכח ספר תורה.
- סוגיה זו קשורה בסוגיה דומה: למי מכוונים בתפילה. לדעת המקובלים אין לכוון אל עצמות ה' ("האין סוף בעצמו") אלא אל הקב"ה כפי שבחר להתגלות אלינו בספירות ("האין סוף המתגלה בספירות"). על כן בכל ברכה מכוונים לה' דרך ספירה מסוימת, ואין זה הגשמה כיוון שלא רואים בספירות אלוהות אלא שה' פועל בהן ואליו מכוונים. אך בעלי הפשט נוקטים כדעת הר"ש מקינון והריב"ש ומהרש"ל שמכוונים אל עצמות ה' "כדעת זה התינוק" (עיין שו"ת הריב"ש סימן קנז; משנה ברורה צח,א). ואכמ"ל.
- 52 היינו שלא על ידי חוקי הטבע או בחירת האדם או המקריות, אלא על ידי פעולה ישירה של הבורא. עיין לקמן ה,ב.
- 53 עיין תלמידי רבנו יונה לברכות ח,א (הובא בב"י ובשו"ע או"ח כה,ה) שהמוח משכן הנשמה והלב משכן התאוות של הגוף. לעומתו ריה"ל לעיל ב,כו רואה את עיקר משכן הנשמה בלב, המשפיע חיות לכל הגוף, ואת המוח כמנהיג הגוף. במבט הבחירי הלב הוא משכן התאוות, ובמבט הסגולי הלב הוא מקור החיים.

מסלול 1: יום ב לפרשת שמות
מסלול 2: יום ד לפרשת ויחי

"יִרְאֵת שְׁמַיִם", "יִרְאֵת שְׁמַיִם בְּסֵתֶר" ו"מִן הַשָּׁמַיִם יִרְחֲמוּ"⁵⁴.

וְכַךְ רוֹמְזִים אֶל עֲמוּד הָאֵשׁ וְעֲמוּד הָעֲנָן, וּמִשְׁתַּחֲוִים נִכְחוּ, וְאוֹמְרִים כִּי הָאֱלֹהִים שָׁם, כִּי הָעֲמוּד הַהוּא שְׁמוֹשׁוֹ (=מוֹנֵה) בְּרִצּוֹנוֹ גִּרְדָּא (=רִצּוֹן ה' ללא חוקי טבע), וְאֵינּוּ כְּשֶׁאֶר הָעֲנָנִים וְהָאֲשִׁים הַנִּקְרָאִים בְּאִוִיר מְסֻבּוֹת אַחֲרוֹת.

וְכַךְ רוֹמְזִים אֶל "אֵשׁ אֶכְלֵת בְּרֹאשׁ הַהָר" (שמות כד, ט) - אֲשֶׁר רְאוּהָ הַמּוֹן הָעַם, וְאֶל הַצִּוְרָה הַרוֹחֶנֶת - אֲשֶׁר רְאוּהָ הַיְחִידִים: "וְתַחַת רַגְלֵיו כְּמַעֲשֵׂה לְבַנְת הַסְּפִיר" (שם י), וְקָרְאוּ אוֹתוֹ "אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל".

וְכַךְ רוֹמְזִים⁵⁵ אֶל אֲרוֹן הַבְּרִית וְאוֹמְרִים עָלָיו "אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ" (יהושע ג, יא-ג), לְהִרְאוֹת (=משום היראות) הַנִּפְלְאוֹת עִמּוֹ וְהַעֲדָרָן בְּלַעֲדֵי⁵⁶. כְּמוֹ שְׁקוֹרְאִים הָעֵין - "רוֹאֵה", וְהַדְּבָר שְׂרוֹאִים בוֹ (באמת) הוּא זוֹלָתָה (=אינו היא), רִצּוֹנִי לוֹמֵר הַנִּפְשֵׁשׁ⁵⁷.

הערות - ילמד ענוים דרכו

- 54 שימוש זה התרחב בימי בית שני, כאשר השכינה כבר לא שרתה בארץ.
- 55 כלומר ההשתחויה לפני הנביא היא השתחויה לפני ה' - המתגלה בנביא. ועיין בשלטי גיבורים לקידושין יד, ב בשם הרי"ד (והביאו כנה"ג יו"ד רפכ,ו) שחייבים לקום לפני ספר תורה אך לא להשתחוות לפני ספר תורה: "ולא נמצא בכל התורה שמשתחווין אפילו לארון הקודש". ודבריו פלא ממש, שהרי כל התורה מלאה בכך שהשתחוו נוכח פני אוהל מועד ונוכח הענן ונוכח הנביא? ובספר כנה"ג (הנ"ל) סיים: "ולא ראיתי עכשיו נזהרין בזה, אבל שמעתי שמהר"ע יהושע היה נזהר בזה" אולם במסכת סופרים יד, ח נאמר שבזמן הקמת ספר תורה: "מצווה לכל אנשים ונשים לראות הכתוב ולכרוע ולומר: 'זואת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל'". והובאה ברמב"ן עה"פ "ארור אשר לא יקים את דברי התורה", וסיים: "וכן נוהגים". וכן פסק השו"ע או"ח קלד, ב. המהריק"ש בסימן נח כתב שרי"א לא התכוון אלא לומר שאין חובה אבל לא שיש איסור, ועכשיו שנוהגים להשתחוות - יש איסור לא להשתחוות: "ראוי להשתחוות ואין לחוש לכלום, אדרבא מי שאינו עושה כן כשאחרים עושים נראה כמזלזל ח"ו. ובהדיא כתב הרמב"ם פרק יא מתפילה (ה"ב): 'אין פותחין פתחי בית הכנסת אלא במזרח', וכתבו הגמ"י"י דהטעם כדי שיהיו משתחוים מן הפתח. למדנו שהראוי והנכון להשתחוות מול ספר תורה ומול ההיכל שספר תורה בו. ומנהגן של ישראל תורה היא. ולדידי כל המשנה במזיד הוי בכלל כי דבר ה' בזה, ובר נידוי הוא... וכבר כתבתי שמי שאינו כורע בחושבו שאסור לעשות כבוד זה לספר תורה מנדין אותו ומפרסמים סכלותו ברבים..." אלא שכתב שאין נוהגים להשתחוות אלא רק לכרוע. ועיין ברכי יוסף או"ח קלד, ג שעל מנת להסביר את ריא"ז הביא עוד שני חילוקים אחרים. ועיין עוד בשו"ת ה"צ או"ח א, א, סד; שו"ת דברי יציב א, עו. ולפלא על הפוסקים שהביאו את הרמב"ן ולא הביאו את דברי ריה"ל כאן!
- 56 מדוע כל זה שונה מעובדי עבודה זרה שיצרו אמצעי בינם לבין האלוה (עיין רמב"ם הל' עבודה זרה פרק א שראו את כבוד ה' במלאכים או בכוכבי השמים והמציאו פסלים דוגמתם לעובדים)? שני חילוקים: א. עובדי עבודה זרה עבדו את האמצעי, ואילו אנו פונים אל ה', אלא שכיוון הפנייה הוא על פי האמצעי; ב. כל האמצעים הללו - לוחות, ענן וכיו"ב - נעשו על ידי ה', שעל פי רצונו התגלה באמת בס, בשונה מעובדי עבודה זרה שהמציאו פסלים כדי לעבוד דרכם - בדומה לחטא העגל (עיין לעיל א, צז).
- 57 עיין לעיל א, פט.

וַיֵּשׁ שְׂרוּמְזִים אֶל הַנְּבִיאִים וְהַחֲכָמִים הַחֲסִידִים, לְפִי שֶׁהֵם כְּפִלִּים הֶרְאִשׁוּנִים⁵⁸ לְרִצּוֹן ה', מִשְׁמָשִׁים (=מונהגים) בְּרִצּוֹנוֹ וְאֵינָם עוֹבְרִים עַל דְּבַר מְצוּוֹיו, וַיִּרְאוּ הַנְּפִלְאוֹת בְּהֵם. וּבְכַמוּ זֶה הֶרְמָז אֲמָרוּ הַחֲכָמִים (פסחים כב,ב): "אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ תִירָא - לְרַבּוֹת תִּלְמִידֵי חֲכָמִים"⁵⁹. וְרֵאוּ מִי שֶׁהוּא בְכַמוּ זֹאת הַמְדַרְגָּה שִׁיקְרָא 'אִישׁ אֱלֹהִים', תֹּאֵר מְרַכֵּב מִן הָאֲנוּשׁוֹת וְהָאֱלֹהוֹת, כְּאֵלוֹ תֹאמֵר: הָאֲדָם הָאֱלֹהִי.

וְכַאֲשֶׁר יִהְיֶה הַדְּבֹר עִם (=כלפי) דְּבַר אֱלֹהֵי (כמו עמוד הענן המונהג בהנהגה ניסית) שְׂרוּמְזִים אֵלָיו, יֹאמֵר 'אֲדֹנָי', בְּאֶלְף דָּלֶת נוּן יוֹד, כְּאֵלוֹ הוּא אוֹמֵר: אֲדוֹנָי, וְרוֹמָז אֶל מֶה שִׁיגְדֹר בְּמִקּוֹם (=הענן) דֶּרֶךְ הַעֲבָרָה (בהשאלה, אף שאינו אדוניו, מפני שההנהגה של אדוניו מתגלית בו), כְּמֹאמֵר "יֵשֵׁב הַכְּרוּבִים" (שמ"א ד,ד), וְ"יֵשֵׁב צִיּוֹן" (תהלים ט,יב) וְ"שָׁכַן יְרוּשָׁלַיִם" (שם קלה,כא)⁶⁰.

וְ(מזה הטעם) רְבוּ הַתְּאָרִים (של אותם שפונים אליהם בשם אדני⁶¹) וְ(אף ש)הַעֲצָם (האלוהי) אֶחָד, לְהִתְחַלֵּף (=משום התחלפות) מְקוֹם הַמְּקַבֵּל (את ההתגלות האלוהית: ענן או אש או ארון הברית), כְּהִתְחַלְפוֹת קַרְנֵי הָאוֹר וְהַשֶּׁמֶשׁ אַחַת. וְזֶה הַמְּשָׁל אֵינוֹ מִתְאִים לְגַמְרֵי, אֶלָּא אִם כֵּן הִיְתָה הַשֶּׁמֶשׁ בְּלִתֵּי מְשַׁגֵּת (כמו האלוהי), וַיִּמְצְאוּ קַרְנֵי הָאוֹר, וְלֹא תִשָּׁג סִבְתָּן (=המקור שלהן, השמש) אֶלָּא בְּדֶרֶךְ הַבָּאֵת רְאִיָּה.

שאלות מנחות:

- ✦ מדוע לא ניתן לפנות ישירות לה'?
- ✦ איזה סיכון יש בהתנהלות שמתבטאת בשם "אדני"?

הערות - ילמד ענוים דרכו

58 על כן שם זה הופיע לראשונה על ידי אברהם, ראה ברכות ז,ב: "אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: מיום שברא הקדוש ברוך הוא את העולם לא היה אדם שקראו להקדוש ברוך הוא אדון, עד שבא אברהם וקראו אדון, שנאמר: 'ויאמר: אדוני אלוהים! במה אדע כי אירשנה?'". באברהם התגלתה לראשונה הנהגת ה' בעולם, כמו שאמר אבימלך ליצחק: "ראו ראינו כי היה ה' עמך" ראו - בך, ראינו - באביך.

59 אנו רגילים לחשוב שהקימה והכבוד לחכם והמורא ממנו הם משום גדלותו בתורה או בקיום מצוות. אולם הבסיס לכבוד ומורא אלו הוא כבוד לה' ומורא מה', אשר מתגלה בחיי החכם! רק לאחר שנסתלקה שכינה ונתמעטו הניסים, ולא ניכרת בחכם הנהגה גלויה של ה', נתמעטה הסגולה בגלוי, ואנו פונים לכבוד את הצד הבחירי: אדם שלמד תורה או שהוא בעל מעשים (ענין טור וש"ע יו"ד רמז,יב). מכאן ההבנה הפשוטה של מדרש חז"ל: "את ה' אלוהיך תירא - לרבות תלמידי חכמים". הופעתו מתגלה בהם ועל כן גם הפנייה אליו היא דרכם! וְנוֹבָה תְּבוֹאֵר הַמְּחַלְקֵת שֶׁל הַרְמַב"ם וְהַרַ"שׁ אִם מוֹתֵר לְעִמּוּד מִפְּנֵי רְבוּ יוֹתֵר מִפְּעֵמִים בְּיוֹם, "שֶׁלֹּא יִהְיֶה כְבוֹד רְבוּ מְרֻבָּה מְכֻבֹּד שְׂכִינָה" או שמצווה לעמוד בכל פעם, כי זה עצמו קבלת פני שכינה!]

60 נמצא ששם "אדוני" הוא תוצר של שם "קדוש ישראל"! כיוון שה' מתגלה בישראל או בנביא או במקדש, ממילא אנו פונים אליהם בשעה שאנו קוראים בשם "אדני".

61 פרופ' שורץ פירש שכוונתו לריבוי התארים של ה', ולפי זה אין לפסקה זו קשר לכאן, וגם הפסקה אינה מובנת כלל לפירושו. והעיקר כמו שביארתי.

- ✦ מה ההבדל בין עובד עבודה זרה שמתחווה לפסל לבין עם ישראל שמתחווה לספר תורה?
- ✦ האם בכך ניתן להסביר כיצד הגיעה העבודה זרה לעולם?
- ✦ מה נדרש מהנביא או החכם לעשות בשעה שהעם פונים נכחו ומשתחווים?
- ✦ בהבטתו של עם ישראל במשה בשעה שיצא לאוהל מועד היה תיקון לחטא העגל - מהו?⁶²
- ✦ לפי ריה"ל, להיכן פונה אדם בשעה שמתפלל תפילת עמידה ואומר: "אדני⁶³ שפתי תפתח?" (עיין שו"ע או"ח סימן צד)

הערות - ילמד ענוים דרכו

- 62 שמות לג, ח-י: 'וְהָיָה כִּצְאֹת מֹשֶׁה אֶל הָאֱהָל יִקְוֹמוּ כָּל הָעָם וְנִצְבּוּ אִישׁ פֶּתַח אֱהָלוֹ וְהִבִּיטוּ אַחֲרֵי מֹשֶׁה עַד בֹּאוֹ הָאֱהָלָה. וְהָיָה כִּבְאֵי מֹשֶׁה הָאֱהָלָה יָרַד עִמּוֹד הָעֵנָן וְעָמַד פֶּתַח הָאֱהָל וְדִבֶּר עִם מֹשֶׁה. וְרָאָה כָּל הָעָם אֶת עִמּוֹד הָעֵנָן עֹמֵד פֶּתַח הָאֱהָל וְקָם כָּל הָעָם וְהִשְׁתַּחֲוּוּ אִישׁ פֶּתַח אֱהָלוֹ".
- 63 בניגוד לברכות עצמן, שבהן השם הוא הוי"ה ורק הכינוי הוא באדנות.

מסלול 1: יום ב לפרשת שמות

מסלול 2: יום ד לפרשת ויחי